

Μαρία Δημάση

(Επίκουρη Καθηγήτρια Διδακτικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας
Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών του Δημοκριτείου
Πανεπιστημίου Θράκης)

*Κείμενα τουρκικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια διδασκαλίας της λογοτεχνίας στην
Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*

*The place of Turkish literature in the literature textbooks
of the Greek educational system*

Abstract

The present paper entitled "The place of Turkish literature in the literature textbooks of the Greek educational system" explores both the presence and the educational exploitation of Turkish literature, both prose and poetry, in the textbooks of Literature in Primary and Secondary education in Greece. Critical evaluations are formulated concerning the choice of these particular literary figures and their specific literary works from the total of their work, as well as their quantitative presence within the total amount of literary texts of foreign literature in the stated books.

Reference is made to three poems of Nazim Hikmet-two of them are included in the Anthologies of 3rd-4th and 5th-6th grades of Primary School and the third one in the Anthology of the 2nd grade of Junior High School as well as a narration of the author Aziz Nesin that can be found in the textbook of Modern European Literature-a textbook used for the same titled course offered optionally in the 2nd grade of Senior High School.

Their thematic content, family, friendship, democracy, supports the targeting of the course of literature, especially towards satisfying intercultural objectives. However, we believe that the selection of these works was not based on the most current "translational" production of Turkish writers' works in Greek language which is very important and covers many contemporary creators, many literary genres and a lot of issues in order that the texts selected to be appropriate for the age of students to whom they are addressed as well as representative of the biography and works of their authors. For example, Nazim Hikmet has written very important poems some of which have direct references to Greece and would be a very good choice for the textbooks of Junior and Senior High school. The only reference of his biographical elements offered to the readers is these of the poet of tender and implicitly ideologically framed lullabies.

In conclusion we note that the pedagogical principle of the new curriculum for the teaching of literature connects literature with the community of its every time readers. The multiculturalism of Greek schools requires the enrichment of the context of literature courses with literature works from the students' countries of origin. So the teaching of foreign literature emerges as a very important issue moreover having as basic reference the linguistic and cultural identity of students in a class.

Key words: Turkish literature, textbooks, Greek educational system

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται τα έργα της τουρκικής λογοτεχνίας, τα οποία συμπεριλαμβάνονται στα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας

στην Πρωτοβάθμια και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ως πηγές χρησιμοποιούνται τα σχετικά εγχειρίδια τα οποία διδάσκονται από το σχολικό έτος 2006-2007¹⁵ καθώς και το ανάλογο πλαίσιο αναφοράς: Προγράμματα Σπουδών και βιβλία-οδηγίες προς τους/τις εκπαιδευτικούς.

Εισαγωγικά σημειώνουμε ότι η θέση της ξένης λογοτεχνίας στο μάθημα της λογοτεχνίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να θεωρείται σημαντική¹⁶. Έχουν εκφραστεί και εκφράζονται αρκετοί προβληματισμοί σχετικά με τα κριτήρια επιλογής των κειμένων προς διδασκαλία, κυρίως με σημείο αναφοράς την ποιότητα της μετάφρασης (ενδεικτικά: Βαγενάς: 1989, 13-47· Πάτσιου, 1994: 121-126· Krieger: 1996· Κεχαγιόγλου: 1998,1· Ναούμ: 1999, α, β· Ιωαννάτου: 2000· Δημάση-Χαρατσίδης: 2011)¹⁷. Ο επιστημονικός διάλογος εξελίσσεται και με αφορμή την έκδοση και τη διδασκαλία του βιβλίου «Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία» στη Β' Λυκείου, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Τα κείμενα τα οποία αφορούν την εργασία είναι τα εξής:

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Ναζίμ Χικμέτ	Γ'-Δ' τάξεις Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά	Ποίημα
Ναζίμ Χικμέτ	Ε' - ΣΤ' τάξεις Νανούρισμα	Ποίημα
ΓΥΜΝΑΣΙΟ		
Ναζίμ Χικμέτ	Β' τάξη Νανούρισμα στο γιό μου	Ποίημα
ΛΥΚΕΙΟ		
Αζίζ Νεσίν	Β' τάξη Το σημειωματάριο	Δήγημα

A. Κείμενα τουρκικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου

Πριν παρουσιάσουμε τα κείμενα της τουρκικής λογοτεχνίας τα οποία περιλαμβάνονται στα περιεχόμενα δύο ανθολογίων, θα αναφερθούμε πολύ συνοπτικά στο πλαίσιο που ορίζει τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα με σκοπό τη διερεύνηση των προϋποθέσεων για τη διδασκαλία της ξένης λογοτεχνίας.

Η διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό με τα αναμορφωμένα προγράμματα (ΔΕΠΠΣ) δεν αυτονομείται από τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος ως προς το ωρολόγιο πρόγραμμα αλλά φαίνεται να αποκτά υπόσταση, αφού σε επίπεδο διδακτικής ορίζονται το περιεχόμενο και οι σκοποί της ως γνωστικό αντικείμενο και κατατίθενται προτάσεις οργάνωσης του αντίστοιχου «μαθήματος»¹⁸. Η μερική αποσύνδεση της

¹⁵ Το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού «Με λογισμό και μ' όνειρο» είναι το μόνο το οποίο εκδόθηκε το 1999 και αποτελεί το εγχειρίδιο λογοτεχνικών κειμένων μέχρι σήμερα.

¹⁶ Το πρώτο ανθολόγιο ευρωπαϊκής λογοτεχνίας για την ελληνική εκπαίδευση εκδόθηκε το 1915. Σχετικά βλ. Βαγενάς, 1998.

¹⁷ Σε άλλες εργασίες μας έχουμε αναφερθεί σε ζητήματα μετάφρασης λογοτεχνικών έργων (Δημάση-Χαρατσίδης 2011) και της διδασκαλίας τους, καθώς και σε θέματα διδασκαλίας κειμένων λογοτεχνίας από τον παρευξείνιο χώρο (Δημάση, 2007), γι' αυτό στην εργασία αυτή θα εστιάσουμε στα κείμενα της τουρκικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

¹⁸ Για τους προβληματισμούς σχετικά με τη θέση της (ελληνικής) λογοτεχνίας στην ελληνική εκπαίδευση και ειδικότερα στη γλωσσική διδασκαλία βλ.: Χατζησαββίδης, Χαραλαμπίδης, 1998: 113-119, Πασσαλιδής, 2002: 21-35, Αποστολίδου, 2002: 69-78).

διδασκαλίας των λογοτεχνικών κειμένων από τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος δηλώθηκε ρητά στο ΑΠΣ του 2003 (ΦΕΚ 303/Β, 13-3-2003: 3775)¹⁹.

Στο κείμενο των ΔΕΠΠΣ για τα μαθήματα στο Δημοτικό Σχολείο αναφέρονται: *...με τη λογοτεχνία η γλώσσα γίνεται όχημα και αποτέλεσμα τέχνης και αισθητικής καλλιέργειας.*

... τα λογοτεχνικά κείμενα παρέχουν διάφορες οπτικές και ερμηνείες του κόσμου, εμπλουτίζουν την αντίληψη των μαθητών για τον κόσμο, διευρύνουν τον ορίζοντα των εμπειριών τους, ευνοούν την κατανόηση της διαφορετικότητας και την ανάπτυξη της ανεκτικότητας (ό.π.: 3745).

Σε επίπεδο σκοποθεσίας-στοχοθεσίας επιδιώκονται τα εξής (δεξιότητες, στάσεις, αξίες):

- αισθητική απόλαυση
- αισθητική & καλλιτεχνική καλλιέργεια/διαπαιδαγώγηση
- καλλιέργεια λογοτεχνικής ευαισθησίας
- γνωριμία με τη λογοτεχνική και πολιτιστική κληρονομιά του τόπου
- γνωριμία και αποδοχή άλλων πολιτισμών
- ευαισθητοποίηση σε πανανθρώπινα θέματα
- καλλιέργεια φιλαναγνωσίας²⁰ (ό.π.: 3747).

Αν και έχουν διατυπωθεί εξειδικευμένοι στόχοι, ενδεικτικές δραστηριότητες και μεθοδολογία για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας δεν συμπεριλαμβάνεται ως ρητή δήλωση στο ωρολόγιο πρόγραμμα²¹.

Διαφορετική είναι η διαχείριση σκοποθεσίας και θέσης στο ωρολόγιο πρόγραμμα της λογοτεχνίας ως γνωστικού αντικειμένου στα Νέα Προγράμματα Σπουδών για τη διδασκαλία της στο Δημοτικό Σχολείο και το Γυμνάσιο τα οποία και εφαρμόζονται πιλοτικά σε πολλά σχολεία της χώρας (ΠΙ-Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, 2011). Συγκεκριμένα ως Βασικός σκοπός της διδασκαλίας της λογοτεχνίας αναφέρεται «η κριτική αγωγή στο σύγχρονο πολιτισμό» (ό.π.: 21). Στους στόχους σημειώνεται η επιδίωξη της αναγνώρισης από τον/τη μαθητή/τρια *ότι η λογοτεχνία είναι ένας κατεξοχήν διαπολιτισμικός τόπος όπου ο διάλογος ανάμεσα στους πολιτισμούς γίνεται πράξη μέσα από τη μετάφραση, τη διασκευή και την αέναη επανερμηνεία και όπου η ετερότητα όχι μόνον αναγνωρίζεται αλλά ενσωματώνεται ως αναγκαίος όρος της ζωτικότητας και της δυναμικής της* (ό.π.: 22) και αναφέρεται άμεσα η διδασκαλία έργων ξένης λογοτεχνίας από μετάφραση. Η αποκαθήλωση των ανθολογίων από τη θέση του μοναδικού εγχειριδίου για τη διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων (ό.π.: 24) και η διεύρυνση του σχολικού «λογοτεχνικού κανόνα» ουσιαστικά οροθετεί τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα της λογοτεχνικής διδασκαλίας αφού το πλαίσιο της συγχρονίας της ορίζεται και από τη σύνθεση του μαθητικού δυναμικού, κατά περίπτωση, η οποία και θα πρέπει να αποτελεί κριτήριο επιλογής των διδασκόμενων κειμένων. Στη συνέχεια ορίζεται και η ανάγνωση λογοτεχνικών έργων στο ωρολόγιο πρόγραμμα σε μια *διακριτή* ώρα την ε-

¹⁹ Σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Προγράμματος, κρίνεται σκόπιμη η μερική αποσύνδεση της διδασκαλίας των λογοτεχνικών κειμένων από τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος, γιατί η λογοτεχνία παίζει ένα σημαντικό ρόλο στη γλωσσική και γενικότερα στην αισθητική καλλιέργεια του ατόμου, στην ευαισθητοποίησή του απέναντι στα προβλήματα της ζωής, αλλά τα λογοτεχνικά κείμενα δεν αποτελούν τα μοναδικά (ή όχι πάντα τα καταλληλότερα) πρότυπα γλωσσικής έκφρασης.

²⁰ Συγκεκριμένα, αναφορικά με την ξένη λογοτεχνία: δειγματική γνωριμία με κείμενα βαλκανικής, μεσογειακής και παγκόσμιας λογοτεχνίας (ΦΕΚ 303/Β, 13-3-2003: 3747).

²¹ Για τη διδακτική χρήση του Ανθολογίου προβλέπεται ένα 2ωρο ανά 10 διδακτικές ώρες γλωσσικής διδασκαλίας, ποσόστωση η οποία συνήθως δεν τηρείται λόγω του πιεσμένου Αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των σχολείων.

βδομάδα, όπως εφαρμόζεται με την εισαγωγή μίας διδακτικής ώρας φιλαναγνωσίας στην Α' και Β' τάξη των 800 Ολοήμερων Δημοτικών Σχολείων (ό.π.: 114). Διατυπώνεται πρόταση για την επέκταση της ώρας σε όλες τις τάξεις και σε όλα τα σχολεία (ό.π.: 115).

A. 1. Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά²². Ναζίμ Χικμέτ. Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού (σ.164).

Το πρώτο κείμενο τουρκικής λογοτεχνίας ανήκει στη θεματική ενότητα «Να φτιάξω έναν κόσμο που τίποτα δε θα του λείπει». Η ιδεολογική κατεύθυνση της ενότητας οροθετείται στη συνέχεια με στίχους του Ουόλτ Ουίτμαν, οι οποίοι έχουν θέση προοργανωτικού υλικού. Ο διαπολιτισμός ορίζεται σε πρώτο ρηματικό πρόσωπο καταγράφοντας ουσιαστικά το πλαίσιο των προσδοκιών της διδακτικής προσέγγισης των κειμένων που απαρτίζουν την ενότητα σε επίπεδο, μάλλον, καλλιέργειας της διαπολιτισμικής ταυτότητας και ετοιμότητας των παιδιών (Κατσίκη-Γκίβαλου, Παπαδάτος, Πάτσιου, Πολίτης, Πυλαρινός, 2006: 151).

Πρόκειται για το ποίημα «Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά» του Ναζίμ Χικμέτ²³, το οποίο παρατίθεται σε μία σελίδα με τη συνοδεία δραστηριοτήτων, ενός πολύ αφαιρετικού βιογραφικού σημειώματος για τον ποιητή και μιας πρότασης για παράλληλη ανάγνωση λογοτεχνικού κειμένου. Δεν υπάρχει προοργανωτικό σημείωμα και δεν αναφέρεται ο μεταφραστής του έργου²⁴. Η εικονογραφική υποστήριξη περιορίζεται σε μία υβριδική επιφυλλίδα η οποία αισθητοποιεί τους πρώτους στίχους του ποιήματος σε μία ακριβή απόδοση. Ο εικονογράφος εικονοποιεί μέρος του ποιήματος, αισθητοποιώντας ουσιαστικά την προσωπική του πρόσληψη, την οποία επικοινωνεί στους μαθητές-αναγνώστες σε μία αντιστικτική προς το κείμενο δράση (Γρόσδος, 2008: 47). Η παιδαγωγική αξία της εικόνας έγκειται στην απεικονιστική-αναλυτική της ταυτότητα, την οποία για να αναδείξει ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να διαθέτει ανάλογες γνώσεις, διαφορετικά η εικονογραφική στήριξη του ποιήματος αποτελεί μία γραμμικά αδιάφορη διακόσμηση (ό.π.: 67).

Ως υποστηρικτικό υλικό παρατίθεται ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα του Χικμέτ στο οποίο αναφέρεται ότι ο ποιητής ήταν ένας από τους σημαντικότερους ποιητές και θεατρικούς συγγραφείς του 20ού αιώνα και ότι στο έργο του κυριαρχούν ιδέες για την ισότητα των ανθρώπων. Ως αντιπροσωπευτικά έργα του (μερικά ποιητικά κείμενά του) σημειώνονται *Η πολιτεία που έχασε τη μιλιά της* και τα *Γράμματα από τη φυλακή*.

Οι προτεινόμενες δραστηριότητες είναι:

1. Τι άλλο θα μπορούσαν να κάνουν τα παιδιά, αν έπαιρναν τον κόσμο στα χέρια τους;
2. Στο ποίημα ο κόσμος μοιάζει με «πολύχρωμο μπαλόνι» και «ψίχα ολόζεστου ψωμού»: Πώς καταλαβαίνετε αυτές τις φράσεις;
3. Ποια από τις εικόνες του ποιήματος θα ήθελες να ζωγραφίσεις;

²² Το ποίημα γράφτηκε 21 Μαΐου 1962 στη Μόσχα και ανήκει στα λεγόμενα ανώνυμα ποιήματα (Fuat, 2003: 140. Σχετικά με το ποίημα και γενικότερα για τον Χικμέτ:

http://www.siir.gen.tr/siir/n/nazim_hikmet/isimsiz_siirler.htm)

²³ Το ποίημα με έμμεσο τρόπο προβάλλει τη δυναμική της παιδικής ηλικίας, η οποία μπορεί να «σώσει» εκείνους που υποφέρουν, διδάσκοντας σε όλο τον κόσμο τη φιλία, την αγάπη και την ειρήνη (Κατσίκη-Γκίβαλου, Παπαδάτος, Πάτσιου, Πολίτης, Πυλαρινός, Βιβλίο Δασκάλου: 46).

²⁴ Τα στοιχεία αυτά παρατίθενται στο Βιβλιογραφικό Σημείωμα στο τέλος του βιβλίου: Από το έργο *Η στρατιά των πενησμένων προχωρεί*, μετάφραση Τάσος Ιορδάνογλου, εκδόσεις Πρόδρομος Κυρκόπουλος, Θεσσαλονίκη 1987 (Κατσίκη-Γκίβαλου, Παπαδάτος, Πάτσιου, Πολίτης, Πυλαρινός, 2006: 183).

4. «*Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά*»: •της Αφρικής •της Ασίας •της Ινδίας. Φανταζόμαστε τι θα ήθελαν αυτά τα παιδιά και ξαναγράφουμε το ποίημα. Μπορούμε να αλλάξουμε όποιες λέξεις και φράσεις θέλουμε ή να προσθέσουμε δικές μας.

Ακολουθούν το ιδεολογικό πλαίσιο της διδακτικής σκοποθεσίας, όπως καταγράφεται στο βιβλίο οδηγιών για τον εκπαιδευτικό²⁵. Διαβάζοντας και τις αντίστοιχες υποδείξεις στο ίδιο εγχειρίδιο²⁶ διαπιστώνουμε ότι η διδακτική πρόταση εγκεντρίζεται στις απόψεις των παιδιών, αναδεικνύοντας το πλαίσιο διδακτικών αρχών των αναγνωστικών θεωριών με βάση τη νοηματική κατανόηση και κάποια εκφραστικά μέσα σε μία προσπάθεια ενασχόλησης με τη λογοτεχνικότητα του κειμένου. Στις δύο πρώτες δραστηριότητες δεν προσδιορίζεται ο προσδοκώμενος τρόπος έκφρασης των μαθητών. Με δεδομένη την ελλιπή γνώση της βιογραφίας του Τούρκου ποιητή, οι συγκεκριμένες φράσεις προσλαμβάνονται με βάση τον κύκλο των εμπειριών των αναγνωστών. Ο πληθυντικός αριθμός των ρημάτων έμμεσα δηλώνει την πρόταση για συνεργασία στην τάξη. Στις δύο επόμενες ακολουθούνται οι αρχές της διαθεματικότητας η οποία και ρητά δηλώνεται στο ΔΕΠΠΣ και στο βιβλίο οδηγιών του εκπαιδευτικού ως κύρια διδακτική στοχοθεσία στο επίπεδο των μεθοδολογικών επιλογών (Κατσίκη-Γκίβαλου, Παπαδάτος, Πάτσιου, Πολίτης, Πυλαρινός, Βιβλίο Δασκάλου: 46)²⁷. Στην 4^η δραστηριότητα οι συντάκτες του ανθολογίου επιλέγουν συγκεκριμένα να ζητήσουν από τα παιδιά την (ανα) δημιουργία του ποιήματος με την τεχνική της μίμησης, όπως διαφαίνεται στις οδηγίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρά την ύπαρξη αντίστοιχης βιβλιογραφίας η όλη προσπάθεια φαίνεται να κινείται σε πλαίσια μάλλον εμπειρικά με αποτέλεσμα να μην ορίζονται με σαφήνεια οι γλωσσικοί στόχοι της.

Η αξιακή κατεύθυνση της διδακτικής αξιοποίησης και συγκεκριμένα με σημείο αναφοράς την καλλιέργεια κριτικής οικολογικής σκέψης, για την οποία το συγκεκριμένο ποίημα αποτέλεσε ένα από τα δύο κείμενα εφαρμογής σε δημοσιευμένη εργασία τουρκικού περιοδικού (Arıkan, 2011: 43-51) δεν έχει απασχολήσει τους συντάκτες του Ανθολογίου.

Η διδακτική πρόταση των συντακτών του εγχειριδίου ολοκληρώνεται με την πρόταση για διάβασμα του έργου της Ζωρζ Σαρή «Το γαϊτανάκι», εκδόσεις Πατάκη.

A. 2. Νανούρισμα²⁸. Ναζίμ Χικμέτ. Ανθολόγιο Ε΄- Στ΄ Δημοτικού (σ. 88).

²⁵ Το σύνολο των κειμένων που συγκεντρώνονται εδώ προσεγγίζει τις διαφορετικές όψεις που την συγκροτούν οργάνωση της συλλογικής ζωής σε πολιτικό, ηθικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, και περιγράφουν τις σχέσεις των ατόμων με άλλα άτομα ή ομάδες ατόμων· επίσης, θεσμούς, συμπεριφορές και διαφορετικές πολιτισμικές πραγματικότητες (Κατσίκη-Γκίβαλου, Παπαδάτος, Πάτσιου, Πολίτης, Πυλαρινός,, Βιβλίο Δασκάλου: 45).

²⁶ -Κατά την υλοποίηση της 2ης δραστηριότητας ο δάσκαλος χρειάζεται να έχει υπόψη του ότι κάθε «ερμηνεία» των φράσεων από τους μαθητές είναι αποδεκτή και ότι δεν αποδίδεται ένα μόνο νόημα.

-Επίσης, είναι δυνατόν το συγκεκριμένο ποίημα να συσχετιστεί και με το ποίημα του Γ. Μ. Μαρίνου «Το τραγούδι του κλόουν» (συσχέτιση κλόουν-παιδιών).

-Για την 4η δραστηριότητα είναι πιθανό οι μαθητές να χρειαστούν τη βοήθεια ή την καθοδήγηση του δασκάλου, ιδιαίτερα στη διαδικασία της μεταγραφής του ποιήματος. Οι μαθητές «μιμούνται» δημιουργικά το ποίημα, δεν το «αντιγράφουν» (ό.π.: 46).

²⁷ Για τη διαθεματικότητα και τα εγχειρίδια λογοτεχνίας βλ.: Παρασκευαΐδης, Σ. (2010), *Σημειολογική προσέγγιση των εγχειριδίων λογοτεχνίας του Δημοτικού Σχολείου: προϋποθέσεις διαθεματικής προσέγγισης*. Διπλωματική εργασία. Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού, ΔΠΘ.

²⁸ Ποίημα από το βιβλίο *Ποιήματα* (Πρόλογος και απόδοση Γιάννη Ρίτσου, Αθήνα 1981, Κέδρος). Κατσίκη-Γκίβαλου, Καλογήρου, Παπαδάτος, Πρωτονοταρίου, Πυλαρινός,, 2001: 287, όπου παρατίθεται και συμπληρωματικό υλικό σε επίπεδο βιβλιογραφίας για τη διαθεματική αξιοποίηση της θεματικής: νανούρισμα.

Το ποίημα, του Ναζίμ Χικμέτ και αυτό, έχει ενταχτεί στη θεματική: *Η οικογένειά μας*, Η οποία εισάγεται με έναν πίνακα του Γιώργου Σικελιώτη: Άνδρας, γυναίκα και παιδί²⁹, ορίζοντας το σημεινόμενο της λέξης *οικογένεια* (Κατσίκη-Γκίβαλου, Καλογήρου, Παπαδάτος, Πρωτονοταρίου, Πυλαρινός, 2001: 77).

Το κείμενο και το συνοδευτικό του υλικό καταλαμβάνουν ένα δισέλιδο στο εγχειρίδιο για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Το θέμα που διαπραγματεύεται είναι η γονεϊκή αγάπη. Αποτελείται από τρεις πεντάστιχες στροφές με λιτή γλώσσα, οι οποίες παρατίθενται στην αριστερή σελίδα σε μία παρουσίαση απολύτως απλή. Το όνομα του ποιητή υπάρχει στο επάνω δεξιό μέρος και μάλιστα υπογραμμισμένο (πρόκειται για επιλογή των συντακτών σε σχέση με την παράθεση του ονόματος του δημιουργού). Στο κάτω μέρος του ποιήματος ο μαθητής διαβάζει το όνομα του μεταφραστή: Γ. Ρίτσος. Ως εικονογραφική υποστήριξη δεν επιλέχθηκαν εικόνες από την πλούσια εικονοποιητική γλώσσα του κειμένου αλλά ως συναίρεση της τρυφερότητας των περιεχομένων ένα κόκκινο άνθος στο κάτω μέρος της σελίδας. Στη δεξιά σελίδα υπάρχουν ερωτήσεις-δραστηριότητες και το βιογραφικό του ποιητή το οποίο συνοδεύει χαρακτηριστικό πορτρέτο του. Σημειώνουμε τα κοινά σημεία με το βιογραφικό της προηγούμενης ενότητας. Και πάλι αναφέρονται στην αρχή γενικές αξιολογικές κρίσεις για την θέση του Χικμέτ στην τουρκική λογοτεχνία του 20ού αιώνα και στο τέλος τα ίδια δύο ποιητικά έργα. Η διαφορά εντοπίζεται σε αναφορές στην κομματική ταυτότητα του ποιητή και στη διεύρυνση του αναφερόμενου ιδεολογικού πλαισίου: *...Αγωνίστηκε για τη διάδοση των ιδεών του κομμουνισμού. Η ποίησή του εμπνέεται από τους κοινωνικούς αγώνες των ανθρώπων και διακρίνεται για την απλότητα, την ευαισθησία και την ποικιλία των θεμάτων της.*

Η δεύτερη σελίδα ολοκληρώνεται με ένα μικρό σκίτσο ενός κοιμισμένου παιδιού στο οποίο δεσπόζει η εικόνα ενός τετραδίου και ενός ξυπνητηριού.

Οι ερωτήσεις-δραστηριότητες είναι:

1. Σε ποιον, κατά τη γνώμη σας, απευθύνεται το νανούρισμα; Ποια συναισθήματα κυριαρχούν σ' αυτό; Η ερώτηση με επίκεντρο τον αναγνώστη αποσκοπεί στη νοηματική προσέγγιση του ποιήματος
2. Ποιες εικόνες χρησιμοποιεί ο ποιητής; Να αποδώσετε με ένα σχέδιο ή σκίτσο αυτή που σας αρέσει περισσότερο. Με στόχο και πάλι την προσέγγιση του κειμένου η δραστηριότητα εντάσσεται στις διαθεματικές προσεγγίσεις.
3. Να συγκρίνετε το νανούρισμα αυτό με δημοτικά νανούρισματα της σελίδας 229. Η προτεινόμενη συνοδευτική ανάγνωση υποστηρίζει τον διαπολιτισμικό διάλογο και επιτρέπει τη συγκριτική διερεύνηση του λογοτεχνικού-γλωσσικού υλικού των ποιημάτων.
4. Συνθέστε κι εσείς ένα νανούρισμα για ένα μικρό αδερφάκι, έναν αγαπημένο φίλο, ένα λατρεμένο πρόσωπο, ηχογραφήστε το και ακούστε το μαζί του. Και η συγκεκριμένη δραστηριότητα είναι διαθεματική εμπλέκοντας εικαστικά, μουσική, δημιουργική έκφραση.

Η επιλογή του Νανουρίσματος από το έργο του ποιητή θα μπορούσε να αποτελέσει την αφετηρία για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός project με στόχο είτε τη γνωριμία των μαθητών με τον Τούρκο ποιητή είτε με τα νανουρίσματα ως είδος λαϊκής ποίησης και με προέλευση τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό αλλά και την κουλτούρα άλλων λαών (επιλογές σε συνάρτηση με τη σύνθεση του μαθητικού δυναμικού του σχολείου ή της τάξης).

²⁹ Γιώργος Σικελιώτης (1917 – 1984). *Ζωγράφος που εμπνεύστηκε από τη λαϊκή τέχνη, τη βυζαντινή αγιολογία και τον κόσμο του Καραγκιόζη*. [www.pi-schools.gr/special.../e.../d_e-st_anth_\(75-146\)_18b.doc](http://www.pi-schools.gr/special.../e.../d_e-st_anth_(75-146)_18b.doc).

B. Κείμενα τουρκικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια του Γυμνασίου

Στο κείμενο του ΑΠΣ και του ΔΕΠΠΣ για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο οι αναφορές που αφορούν τη διδασκαλία κειμένων ξένης λογοτεχνίας είναι οι ακόλουθες:

Στο ΔΕΠΠΣ, ως σκοπός του μαθήματος της λογοτεχνίας αναφέρεται η *ενδυνάμωση της μορφωτικής επάρκειας, της επικοινωνιακής ικανότητας και της συναισθηματικής ανάπτυξης των μαθητών μέσα από την ανάγνωση, κατανόηση και ερμηνεία αξιόλογων έργων σημαντικών ελλήνων και ξένων λογοτεχνών. Τα λογοτεχνικά κείμενα είναι φορείς εθνικών, οικουμενικών και διαπολιτισμικών αξιών. Η επαφή με αντιπροσωπευτικά έργα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, εθνικής και παγκόσμιας. Τα λογοτεχνικά κείμενα Ελλήνων και ξένων συγγραφέων ορίζονται ως σημεία αναφοράς του διαπολιτισμικού διαλόγου (ΦΕΚ. Τ. Β', 303/13-03-03: 3795). Η ειδολογική αναφορά των λογοτεχνικών κειμένων κατακλείεται με τη ρητή δήλωση: τόσο από τη νεοελληνική όσο και από την ξένη λογοτεχνία, για τα κείμενα της οποίας ταξινομούνται στις αντίστοιχες περιόδους για συγκριτική ανάγνωση (ό.π.).*

Στους ειδικούς σκοπούς του ΑΠΣ δεν υπάρχει αναφορά στη θέση της ξένης λογοτεχνίας στο αντίστοιχο μάθημα του Γυμνασίου. Υπάρχουν όμως αρκετές αναφορές στις θεματικές ενότητες για τον άνθρωπο και τη φύση, το ταξίδι, την Ελλάδα κλπ., στους στόχους και στις ενδεικτικές δραστηριότητες για τις τάξεις Α' και Β' με σκοπό την ανάδειξη της διαπολιτισμικής διάστασης της λογοτεχνίας (ό.π.: 3797 κ.ε.).

Στις θεματικές ενότητες *Η νεότερη λογοτεχνία* και *Ξένη λογοτεχνία* για τη Γ' τάξη οι αναφορές είναι συγκεκριμένες και αφορούν και τη σύγχρονη κοινωνικοπολιτισμική κατάσταση των πολυπολιτισμικών τάξεων του ελληνικού Γυμνασίου. Ενδεικτικά: *Αναζήτηση κειμένων από τον τόπο προέλευσης αλλοδαπών μαθητών, τα οποία δίνουν τη δυνατότητα να συζητηθούν κοινά φαινόμενα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής στο πλαίσιο μιας διαπολιτισμικής προσέγγισης της λογοτεχνίας (ό.π.: 3804).*

Η διαχείριση της σκοποθεσίας της λογοτεχνίας ως γνωστικού αντικειμένου στα Νέα Προγράμματα Σπουδών για τη διδασκαλία της στο Γυμνάσιο είναι κοινή με αυτή του Δημοτικού Σχολείου. Άλλωστε αρκετές φορές αναφέρεται η συνέχεια της φιλοσοφίας και των αρχών του Προγράμματος για το εννιάχρονο σχολείο (ΠΙ-Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, 2011). Η διδασκαλία κειμένων από μετάφραση σημειώνεται σε όλες τις προτεινόμενες θεματικές ενότητες με ιδιαίτερη έμφαση στις εξής:

Σχολική ζωή, Η Ελλάδα στην (ξένη) ποίηση, Ετερότητα στη λογοτεχνία, Στάσεις ζωής σε ποιητικά κείμενα, Χιούμορ και σάτιρα (ό.π.: 80-97).

B. 1. Νανούρισμα στο γιο μου³⁰. Ναζίμ Χικμέτ. Β' Γυμνασίου (σ. 56-58).

Το ποίημα και η προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση καταλαμβάνουν ένα τρισελίδο στο βιβλίο. Εντάσσονται στην ενότητα *Οικογενειακές σχέσεις*, η οποία εισάγεται με τον ίδιο πίνακα όπως παρουσιάστηκε στο προηγούμενο Ανθολόγιο Ε'-Στ' Δημοτικού (σ. 42). Το κείμενο το οποίο συνοδεύει τον πίνακα και αποτελεί ουσιαστικά τον προοργανωτή της θεματικής ορίζει την έννοια της οικογένειας σε ένα αξιακό πλαίσιο.

³⁰ Το Νανούρισμα στο γιο μου είναι μέρος του έργου *Το ερωτευμένο σύννεφο* σε μετάφραση της Έρας Σαββαΐδου, από τις εκδόσεις Ύψιλον, 1983, σ. 120-121 (Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου, Μέντη, Βιβλίο Εκπαιδευτικού: 41).

Όσον αφορά το συγκεκριμένο ποίημα διαπραγματεύεται την αγάπη των γονιών προς το παιδί σε όλες τις φάσεις της ζωής του. Δεν υπάρχει προοργανωτικό κείμενο. Προηγείται με πλάγια γράμματα η υπόμνηση ότι πρόκειται για τον ποιητή-πατέρα ο οποίος παραστέκεται στο άρρωστο παιδί του και υπαγορεύει στη μητέρα το *παρακάτω νανούρισμα* (Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου, Μέντη, 2007: 56). Το έργο παρουσιάζεται σε δύο σελίδες. Στο τέλος της δεύτερης σελίδας παρατίθεται πίνακας ζωγραφικής του Κυριάκου Κατζουράκη με τίτλο *Τρία πορτρέτα*, που ουσιαστικά πλαισιώνει το ποίημα με τα «δρώντα» πρόσωπα. Στο τέλος αναφέρεται ο ποιητής, το έργο «*Το ερωτευμένο σύννεφο*» και η μεταφράστρια Έρα Σαββαΐδου.

Ως θεματικά κέντρα της διδακτικής ενότητας στο βιβλίο για τον εκπαιδευτικό αναφέρονται η μορφή, το περιεχόμενο και ο ρόλος του νανουρίσματος αφενός και οι συμβολισμοί του ποιήματος, οι ηθικές αξίες και τα όνειρα του πατέρα για τον γιο αφεντέρου (Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου, Μέντη, Βιβλίο Εκπαιδευτικού: 39). Η ερμηνευτική προσέγγιση αποτελεί τη μεθοδολογική πρόταση των συντακτών (ό.π.).

Οι δραστηριότητες που προτείνονται είναι τέσσερις, από τις οποίες οι τρεις πρώτες

1. *Τι ασυνήθιστο έχει αυτό το νανούρισμα του πατέρα σε σχέση με άλλα νανουρίσματα που έχετε ακούσει ή έχετε διαβάσει;*
2. *Σε ποιο περιβάλλον τοποθετεί ο πατέρας το γιο του στις τρεις πρώτες στροφές του νανουρίσματος: Πώς διαφοροποιείται το περιβάλλον από αυτό στη συνέχεια;*
3. *Ποιες προσδοκίες έχει για το γιο του ο πατέρας και πώς τον καθοδηγεί για να πραγματοποιήσει τα όνειρά του;»* στοχεύουν στη νοηματική προσέγγιση του ποιήματος. Είναι προφανές ότι οι δραστηριότητες δεν κινούνται στη βάση των θεματικών κέντρων που προαναφέρθηκαν.

Η τελευταία αφορά τα εκφραστικά μέσα:

4. *Βρείτε τις παρομοιώσεις και τους συμβολισμούς του ποιήματος και εξηγήστε τη σημασία τους.*

Στη συνέχεια, προτείνεται μία διαθεματική εργασία σε συνεργασία με το μάθημα της Οικιακής Οικονομίας: *Σε συνεργασία με την καθηγήτρια Οικιακής Οικονομίας, εξετάστε πώς αντιμετώπιζε παλιότερα ο πατέρας το θέμα της διατροφής των παιδιών και πώς προσδιορίζεται σήμερα ο ρόλος του στη σύγχρονη οικογένεια.*

Η διδακτική προσέγγιση ολοκληρώνεται με το βιογραφικό του Χικμέτ. Σε δύο σειρές αρχικά τονίζεται η πολιτική δράση και το ιδεολογικό υπόβαθρο του έργου και η συνολική αξιολογική κρίση γι' αυτό. Στη συνέχεια υπογραμμίζεται ότι τα έργα του μετέφρασε ο Γ. Ρίτσος, ότι αγαπήθηκαν από το ελληνικό κοινό και το αιτιολογικό πλαίσιο: *για το αγωνιστικό και φιλειρηνικό τους πνεύμα.* Στα γνωστότερα ποιητικά του έργα περιλαμβάνονται τα *Γράμματα από τη φυλακή*, όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις και τα: *Γιατί αυτοκτόνησε ο Μπενερτζή;*, *Το έπος του σείχη Μπεντρεντίν* και *Το Έπος του πολέμου και της ανεξαρτησίας.*

Στο βιβλίο με τις οδηγίες για τον εκπαιδευτικό προτείνεται μία ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση (Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου, Μέντη, Βιβλίο Εκπαιδευτικού: 39) και προτείνεται η ανάγνωση παράλληλων κειμένων: τα δημοτικά «Να μου το πάρεις ύπνε μου» και «Κοιμήσου αστρί» από τα Κ.Ν.Α. της Γ' Γυμνασίου και το Νανούρισμα Ι του ίδιου ποιητή, *Ποιήματα*, μετάφραση Γ. Ρίτσου, Κέδρος 1963, σ. 686 (σ. 40), το οποίο είναι το νανούρισμα του Ανθολογίου για τις τάξεις Γ' και Δ' του Δημοτικού Σχολείου που έχει ήδη σχολιασθεί στο κείμενο. Ακολουθεί μία ομάδα ευρύτερων δραστηριοτήτων οι οποίες αφορούν τη συγκριτική ως προς το νοηματικό περιεχόμενο συνανάγνωση άλλων νανουρισμάτων, δημοτικών και του ίδιου, και την ακρόαση μελο-

ποιημένων δικών του και δημοτικών καθώς και μία η οποία στοχεύει στη γνωριμία των μαθητών/τριών με τον ποιητή μέσα από την ανάγνωση-ακρόαση του έργου *Γράμματα στην αγαπημένη* (ό.π.).

Οι δραστηριότητες που συνοδεύουν το κείμενο αυτό συνολικά μένουν μόνο στη νοηματική και αισθητική προσέγγιση και δεν υποστηρίζουν την ικανοποίηση στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο των διαπιστώσεων που διατυπώθηκαν στο προηγούμενο ομόθεμο ποίημα, προσέγγιση που επιχειρείται με τις συνοδευτικές προτάσεις στο βιβλίου του εκπαιδευτικού. Το Νανούρισμα στο γιο μου θα μπορούσε να μελετηθεί ως μέρος του έργου *Το ερωτευμένο σύννεφο*. Μία τέτοια προσέγγιση θα είχε ως συνεπαγωγή τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο ο Χικμέτ ξαναέγραψε ουσιαστικά λαϊκά παραμύθια εγκεντρώντας στη γραφή του τις θέσεις του για τον κοινωνικό ρεαλισμό (βλ. Özüm, 2013: 122-134).

Γ. Κείμενα τουρκικής λογοτεχνίας στο εγχειρίδιο Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία τη Β΄ Λυκείου

Η σύνταξη του εγχειριδίου και η ένταξη του ομώνυμου μαθήματος επιλογής στη Β΄ Λυκείου από το σχολικό έτος 1998-1999 συνιστά μία προσπάθεια ουσιαστικής στήριξης της διδασκαλίας της ξένης λογοτεχνίας, η οποία στα βιβλία Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για τις τρεις τάξεις είχε περιορισμένη παρουσία. Η διαφορετική θεώρηση των στόχων του μαθήματος αποδεικνύεται και από την επιλογή έργων λογοτεχνών από την Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια (3 ποιητικά έργα στο σύνολο των 49 και 11 διηγήματα σε σύνολο 29) μεταξύ των οποίων και το διήγημα του Αζίζ Νεσίν το οποίο παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Ως στόχος του μαθήματος αναφέρεται η μεθοδική και δημιουργικά ανάγνωση κειμένων από μία ευρύτερη και πολυφωνικότερη λογοτεχνική παράδοση με προσδοκώμενο αποτέλεσμα την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και την αισθητική καλλιέργεια των αναγνωστών/τριών (ΦΕΚ ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ Αριθ. 8212/Γ2. Πρόγραμμα σπουδών των μαθημάτων των Α΄, Β΄, Γ΄ τάξεων του Ενιαίου Λυκείου).

Για τα περιεχόμενα του εγχειριδίου και κυρίως για τα κριτήρια επιλογής συγγραφέων και έργων και την προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση έχουν δημοσιευτεί εργασίες στις οποίες διατυπώνονται θετικά σχόλια αλλά και προβληματισμοί³¹.

Γ. 1. Το σημειωματάριο. Αζίζ Νεσίν³². Β΄ Λυκείου. Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία (σ. 311-317).

Το τέταρτο κείμενο τουρκικής λογοτεχνίας που αφορά την παρούσα εργασία είναι ένα σατιρικό διήγημα του Αζίζ Νεσίν το οποίο έχει τίτλο «Το σημειωματάριο» και διαπραγματεύεται την επικινδυνότητα οποιασδήποτε απόκλισης από τα καθιερωμένα σε έναν αστυνομοκρατούμενο κόσμο, όπως αναφέρεται μεταξύ άλλων στο συνοδευτικό, σχετικά εκτενές, σχόλιο, το οποίο ακολουθεί το ερμηνευτικό παράδειγμα για τη διδα-

³¹ Βλ. σχετικά στο http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/methodology/Didaskalia_Eyropaikhs/.

³² Nesin, A. (2005). *Hangi Parti Kazanacak*. İstanbul: Nesin Yayınevi. s. 65.

Το έργο του συγγραφέα είναι διαθέσιμο σε πολλούς διαδικτυακούς τόπους οι οποίοι αναφέρονται στην ιστοσελίδα της υποσ. 17 στο υποστηρικτικό για τη διδασκαλία του κειμένου υλικό και στο <http://www.nesinyayinevi.com> που είναι η ιστοσελίδα του Ιδρύματος Αζίζ Νεσίν.

σκαλία της λογοτεχνίας. Οι συντάκτες του εγχειριδίου επιχειρούν μία ερμηνεία του κειμένου στο πλαίσιο του κοινωνικο-πολιτισμικού χωροχρόνου της συγγραφής του διηγήματος. Ο χωροχρόνος ως έννοια και ως στοιχείο της προσέγγισης συναιρείται με τον χρόνο της ανάγνωσης, προσωπικό ή σε επίπεδο τάξης, με τα επιχειρούμενα διακειμενικά σχόλια σε σχέση με άλλα κείμενα του εγχειριδίου με ερμηνευτική συγγένεια (Βαγενάς, Καγιαλής, Πόλκας, Ταραράς, Φράγκογλου, 1999: 314-315).

Ακολουθούν ερωτήσεις και το βιογραφικό σημείωμα για τον συγγραφέα

Οι ερωτήσεις είναι 3.

1. Το σημειωματάριο αρχικά προξενεί φόβο στον ήρωα: στη συνέχεια, όμως, φαίνεται πως λειτουργεί μάλλον σαν φυλαχτό. Πώς εξηγείτε αυτή την αντιστροφή;
2. Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοπολιτικό καθεστώς στο οποίο συμβαίνουν τα περιστατικά του διηγήματος και γιατί; Ποια είναι η στάση του Νεσίν απέναντι του;
3. Να συγκρίνετε το φόβο της εξουσίας στα διηγήματα του Νεσίν, του Χάσεκ (B13) και του Τράπεκ (B16).

Και οι τρεις δραστηριότητες αποσκοπούν στη νοηματική προσέγγιση του κειμένου αλλά αυτή τη φορά με ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού. Οι μαθητές για πρώτη φορά καλούνται να τοποθετηθούν «απέναντι» από το κείμενο και μέσω των δραστηριοτήτων του να το αξιολογήσουν, διαδικασία δύσκολη αν ληφθεί υπόψη ότι δεν προηγούνται ερωτήσεις-δραστηριότητες που να αφορούν τα στοιχεία δομής και δόμησης κειμένου.

Το βιογραφικό του Αζίζ Νεσίν κατακλείει την ενότητα. Τα στοιχεία που αναφέρονται υποστηρίζουν την συγκεκριμένη ερμηνευτική προσέγγιση και πλαισιώνουν τις ερωτήσεις και με το στοιχείο της θετικής συναισθηματικής/συν-κινησιακής φόρτισης με την αναφορά στην υποστηρικτική στάση του σχετικά με τα γεγονότα του 1955 (ό.π.: 317). Με άλλα λόγια οι συντάκτες του εγχειριδίου επέλεξαν να επικεντρωθούν στην πολιτική ταυτότητα του συγγραφέα, αν και Τούρκοι μελετητές του έργου του τον κατάσσουν στους πρωτοπόρους μιας παιδοκεντρικής θεώρησης στη θεματολογία της (παιδικής) λογοτεχνίας η οποία έχει ως κεντρική στοχοθεσία της τον κριτικό εγγραμματισμό των αναγνωστών του έργου του (Geçgel, H., Ak., N., 2007).

Σημαντικά στοιχεία εργογραφίας και βιογραφίας του Τούρκου συγγραφέα καθώς και αξιολογικές κρίσεις για το έργο του και προτάσεις για παράλληλα κείμενα παρατίθενται σε υποστηρικτικό υλικό την επιμέλεια του οποίου έχει η Ιωάννα Ναούμ και διατίθεται στο <http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/diaglossiki.htm> μαζί με σημαντικό υλικό συνολικά για την υποστήριξη του μαθήματος.

Συμπεράσματα

Τα έργα της τουρκικής λογοτεχνίας τα οποία υπάρχουν στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας είναι μόνο τέσσερα. Το θεματικό τους περιεχόμενο, οικογένεια, φιλία, δημοκρατία, υποστηρίζει τη στοχοθεσία του μαθήματος της λογοτεχνίας και μάλιστα προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης διαπολιτισμικών στόχων. Θα πρέπει να σημειώσουμε όμως ότι ο Ναζίμ Χικμέτ έχει γράψει πολύ σημαντικά ποιήματα μερικά από τα οποία έχουν άμεσες αναφορές στην Ελλάδα και θα αποτελούσαν πολύ καλή επιλογή για τα εγχειρίδια του Γυμνασίου και του Λυκείου. Τα στοιχεία της βιογραφίας του τα οποία διατίθενται στον/στην αναγνώστη/τρια δεν παραπέμπουν μόνο στον ποιητή των τρυφερών και έμμεσα ιδεολογικά πλαισιωμένων νανουρισμάτων.

Πρέπει να αναφέρουμε και την πλούσια λογοτεχνική παραγωγή των Τούρκων συγγραφέων σε έργα λογοτεχνίας (και παιδικής λογοτεχνίας) τα οποία αναφέρονται

στις σχέσεις των δύο λαών με κείμενα τα οποία αξιοποιούν τα ιστορικά και κοινωνικο-πολιτισμικά κατά περίπτωση συμφραζόμενα και δημιουργούν τις προϋποθέσεις ουσιαστικά «πολυφωνικών» αναγνώσεων. Οι μεταφράσεις έργων της τουρκικής λογοτεχνίας στην ελληνική γλώσσα είναι, επίσης, πλέον αρκετές και αξιόλογες.

Όλα τα παραπάνω θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στη διαχείριση των περιεχομένων του μαθήματος της λογοτεχνίας ώστε οι λογοτεχνίες των βαλκανικών χωρών αλλά και της ανατολική Ευρώπης να αποτελέσουν κύρια «δεξαμενή» για την επιλογή των κειμένων τα οποία θα αναγνώσουν οι μαθητές/τριες στα ελληνικά σχολεία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δύο Τούρκοι συγγραφείς που εκπροσωπούν την τουρκική λογοτεχνία στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν αποτελούν επιλογή για τα αντίστοιχα της Τουρκίας. Σημειώνουμε ότι ο Αζίζ Νεσίν δεν έχει επιλεγεί σε κανένα εγχειρίδιο λογοτεχνίας σε καμία τάξη του τουρκικού εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ έργα του Χικμέτ υπάρχουν μόνο στα βιβλία του Λυκείου:

ΤΑΞΗ	Εκδ.	Σελίδες	Τίτλος Κειμένου	Λογοτεχνικό είδος
9.	M.E.B.	15	Hasret (Νοσταλγία)	Ποίημα
	Firat	59	Salkım Söğüt (Κλαίουσα Ιτιά)	Ποίημα
10.	M.E.B.	147	Salkım Söğüt (Κλαίουσα Ιτιά)	Ποίημα
	M.E.B.	56	Kerem Gibi (Σαν τον Κερέμ)	Ποίημα
12.	M.E.B.	60	2000 Senesinin Sanatkarlarına (Στους Καλλιτέχνες του 2000)	Ποίημα
	M.E.B.	60	İstiklal (Ανεξαρτησία)	Ποίημα
	M.E.B.	80	Moskova'da Heraklit'i Düşünüş (Σκέψη για τον Ηράκλειτο στη Μόσχα)	Ποίημα

* Εκδ. M.E.B: Υπ. Παιδ. ** Εκδ. Firat: Εμπορίου, εγκεκριμένο από το Υπ. Παιδ.

Στα 100 προτεινόμενα βιβλία λογοτεχνίας για τους/τις μαθητές/τριες της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης³³ οι δύο συγγραφείς εκπροσωπούνται με ένα βιβλίο ο καθένας:

-Nazım Hikmet: *Memleketimden İnsan Manzaraları* (Εικόνες ανθρώπων από την πατρίδα (τον τόπο) μου). Πρόκειται για ποιήματα που αφορούν την καθημερινότητα των ανθρώπων της Κωνσταντινούπολης.

-Aziz Nesin: *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* (Ο Ζήσης και ζει και δε ζει). Το μυθιστόρημα και πάλι ασκεί κριτική σε μία χώρα «καθυστερημένη» σχετικά με το «θηρία» της γραφειοκρατίας.

Τα σχετικά στοιχεία διατίθενται στην ιστοσελίδα

<http://yuzturkedebiyatcisi.meb.gov.tr/#> (100 Τούρκοι λογοτέχνες)

<http://yuzeser.meb.gov.tr/index.asp?ID=8> (υπάρχει πολυμεσική υποστήριξη των έργων)

<http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular/100temeleser/100temeleser.htm>

Αξίζει να αναφερθούν και τα έργα ελληνικής λογοτεχνίας τα οποία έχουν επιλεγεί και περιλαμβάνονται στα αντίστοιχα τουρκικά εγχειρίδια:

- στο βιβλίο του Υπουργείου Παιδείας της 9^{ης} τάξης: απόσπασμα της Ηλέκτρας του Σοφοκλή, σ. 144

- στο βιβλίο του Υπουργείου Παιδείας της 10^{ης} τάξης: απόσπασμα από την Ιλιάδα του Ομήρου, σ. 39.

³³ Πρόκειται για έργα 73 Τούρκων και 27 ξένων λογοτεχνών, οι οποίοι εκπροσωπούν την παγκόσμια λογοτεχνία.

Υπάρχουν και δύο κείμενα Τούρκων συγγραφέων τα οποία πραγματεύονται θέματα είτε από την ελληνική ιστορία:

- στο βιβλίο της 10^{ης} τάξης (ιδιωτική έκδοση εγκεκριμένη από το Υπουργείο Παιδείας) κείμενο για τον Μ. Αλέξανδρο

είτε διασκευή έργου της αρχαίας ελληνικής γραμματείας

- στο βιβλίο της 12^{ης} τάξης (ιδιωτική έκδοση εγκεκριμένη από το Υπουργείο Παιδείας) θεατρικό έργο «Η υπεράσπιση του Σωκράτη», σ. 194.

Στην προαναφερθείσα λίστα των 100 προτεινόμενων προς ανάγνωση λογοτεχνικών έργων υπάρχουν και τα εξής:

- Eflatun – Devlet (Πλάτωνας - Πολιτεία)

- Eflatun - -Sokrates'in Savunması (Πλάτωνας – Απολογία Σωκράτους)

Είναι προφανής η απουσία έργων σύγχρονων Ελλήνων λογοτεχνών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

Κατσίκη-Γκίβαλου Α., Παπαδάτος, Γ., Πάτσιου, Β., Πολίτης, Δ. Πυλαρινός, Θ (2006). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Γ' & Δ' Δημοτικού Στο σχολείο του κόσμου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Κατσίκη-Γκίβαλου Α., Καλογήρου, Τζ., Παπαδάτος, Γ., Πρωτονοταρίου, Στ., Πυλαρινός, Θ. (1999). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε' & ΣΤ' Δημοτικού. Με λογισμό και μ' όνειρο*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Γαραντούδης, Ε., Χατζηδημητρίου, Σ., Μέντη, Θ. (2007). *Κείμενα Νεοελληνική Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Β. ΒΙΒΛΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Κατσίκη-Γκίβαλου Α., Παπαδάτος, Γ., Πάτσιου, Β., Πολίτης, Δ. Πυλαρινός, Θ (2006). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Γ' & Δ' Δημοτικού Στο σχολείο του κόσμου*. Βιβλίο Δασκάλου. Μεθοδολογικές Οδηγίες.

<http://www.pi-schools.gr/books/dimotiko/>

Γαραντούδης, Ε., Χατζηδημητρίου, Σ., Μέντη, Θ. *Κείμενα Νεοελληνική Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου*. Βιβλίο Εκπαιδευτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ

Διαθέσιμο στο:

http://www.pi-schools.gr/books/gymnasio/Keimena_b/ekp/exof_ekp.pdf

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΦΕΚ 303/Β', 13-3-2003. Παράρτημα Τόμος Α': ΔΕΠΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.

ΦΕΚ 303/Β', 13-3-2003. Παράρτημα Τόμος Α': ΔΕΠΠΣ Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.

ΦΕΚ 131/7-2-2002. Υ. Α. 8212/Γ2. *Πρόγραμμα σπουδών των μαθημάτων των Α', Β', Γ' τάξεων του Ενιαίου Λυκείου*.

Διαθέσιμο στο: <http://users.sch.gr/akouts/programs.htm>

ΠΙ-Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (2011). *Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο*. Αθήνα.

Διαθέσιμο στο <http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps>.

ΠΙ-Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (2011). *Πρόγραμμα*

Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο. Αθήνα. Διαθέσιμο στο <http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps>.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αποστολίδου, Β. Η λογοτεχνία στο Δημοτικό Σχολείο. Βελτίωση των σχέσεων του παιδιού με την ανάγνωση και το βιβλίο. Στο Αποστολίδου, Β., Καπλάνη, Β., Χοντολίδου, Ε. (Επιμ.) *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο*. Αθήνα: Τυπωθήτω, σ. 69-78.
- Arıcan, A. (2011). Edebi Metin Çözümlemesi ve Ekoeleştiri. Analysis and Ecocriticism. *Mediterranean Journal of Humanities*. I/1, s. 43-51.
- Βαγενάς Ν. (1989). *Η μετάφραση ως πρωτότυπο. Ποίηση και μετάφραση*. Αθήνα: στιγμή.
- Βαγενάς, Ν. (1998). Η ξένη λογοτεχνία στη Μέση Εκπαίδευση. *Το Βήμα της Κυριακής*. 13 Σεπτ. 1998, σ. Β 17. Διαθέσιμο στο: http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/methodology/efimerides/Vagenas13_9_98.htm
- Γρόσδος, Στ. (2008). *Οπτικός γραμματισμός και πολυτροπικότητα. Ο ρόλος των εικόνων στη γλωσσική διδασκαλία στο βιβλίο γλώσσας της β' δημοτικού*. Μεταπτυχιακή διατριβή. <http://invenio.lib.auth.gr/record/>
- Δημάση, Μ. (2007): Η ρωσική λογοτεχνία στα σχολικά εγχειρίδια Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Συγκριτική παρουσίαση των αναφορών στα παλιά και τα καινούρια εγχειρίδια.
- Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου του Πανεπιστημίου Σόφιας με θέμα τη διαπολιτισμική διάσταση στη λογοτεχνική διδασκαλία (σ. 327-337).
- Произведения русской литературы в учебниках начальной и средней школы Греции. Сравнительный анализ текстов в старых и новых учебниках*
- Международная конференция «Иновации в исследованиях русского языка, литературы и культуры». 31 октября – 3 ноября 2006 г., Пловдив, Болгария.
- Διαθέσιμο στην ελληνική γλώσσα στο: <http://utopia.duth.gr/~mdimasi/>
- Δημάση, Μ., Χαρατσίδης, Ε. (2011). *Loss or retention of cultural elements when translating literary works: the case of Russian literary in the books used for the teaching of literature in Secondary Education in Greece*. Περιοδικό *Intercultural Communications*, issue 15, σ. 13-20. Αναδημοσιεύτηκε στο 2^ο τεύχος του ηλεκτρονικού επιστημονικού περιοδικού Mare Ponticum.
- Fuat, M. (2003). *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, (1920-1970)*, C. 1. İstanbul: Adam Yayınları.
- Ιωαννάτου, Αν. (2000). «Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία». *Θέματα Παιδείας*, τ. 4.
- Κεχαγιόγλου, Γ. (1998). Ελληνικές μεταφράσεις στον 18^ο αιώνα: Μετα-δοτικές ή προ-δοτικές: Πιστές και άσχημες· Άπιστες και όμορφες. Πρακτικά ημερίδας: «*Η γλώσσα της Λογοτεχνίας και η γλώσσα της Μετάφρασης*». Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Krieger M. (1996). Everyday language, literary language, and the problem of translation. *Surfaces* Vol. VI.101 (v.1.OA-5/8/1996).
- Κεχαγιόγλου: 1998,1.
- Ναούμ, Ι. Ο ποιητής και ο θάνατος: Federico Garcia Lorca, *Θρήνος για τον Ιγνάθιο Σάντσεθ Μεχίας* (Α 41). Παρουσίαση ηλεκτρονικού φακέλου. Ανακοίνωση στις επιστημονικές συναντήσεις: *Η διδασκαλία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση* (Αθήνα, 8-9 Οκτωβρίου 1999).
- Διαθέσιμο στο:

www.komvos.edu.gr/diaglossiki/methodology/...Eisigiseis/Naoum.htm

Ναούμ, Ι. *Η διδασκαλία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στο Λύκειο: ένα ερευνητικό πρόγραμμα* (Θεσσαλονίκη, 14 Δεκεμβρίου 1999).

Διαθέσιμο στο:

www.komvos.edu.gr/diaglossiki/methodology/...Eisigiseis/Naoum.htm

Özüm, A. (2013). Nazım Hikmet'in Sevdalı Bulut'unda Büyük Anlatılarla Oyun. Nâzım Hikmet's Sevdalı Bulut: The Game with the Grand Narratives. *Millî Folklor*. Yıl 25, Sayı 97. <http://www.millifolklor.com>

Παρασκευαΐδης, Σ. (2010), *Σημειολογική προσέγγιση των εγχειριδίων λογοτεχνίας του Δημοτικού Σχολείου: προϋποθέσεις διαθεματικής προσέγγισης*. Διπλωματική εργασία. Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού, ΔΠΘ.

Πάτσιου, Β. (1994). *Η Ιστορία των Μεταφράσεων στην Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Διαθέσιμο στο:

<http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/7750/2/N03.009.12.pdf>

Πασχαλίδης, Γ. (2002). Γενικές αρχές του Προγράμματος. Στο Αποστολίδου, Β., Καπλάνη, Β., Χοντολίδου, Ε. (Επιμ.) *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο*. Αθήνα: Τυπωθήτω, σ. 21-35.

Χαραλαμπίδης, Α., Χατζησαββίδης, Σ. (1997). Διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας: θεωρία και πρακτική εφαρμογή. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.

Geçgel, H., Ak, N. (2007). Aziz Nesin'in Öykülerinde Çocuk ve Eğitim Teması. *Eğitim Fakültesi Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi*. İzmir: Eğitim Fakültesi, Sayı: 22.